

1. Dialektologie: základní pojmy

4/10/06

DIALEKTOLOGIE A DĚJINY ROMŠTINY

Realizace: dvousemestrální přednáška (2/0 + 2/0); ROM0417 „Romské dialekty ve světě“ (romistika, magisterské studium dvouoborové, II. cyklus) = ROM0507 „Romské dialekty ve světě“ (romistika, magisterské studium navazující jednooborové)

Sylabus: Kurz pokrývá základní témata dialektologie romštiny (v 1. semestru) a jejích vnitřních i vnějších dějin (v 2. semestru). Úvodní přednášky jsou věnovány metodologickým a teoretickým otázkám dialektologie a historické lingvistiky. Jádrem prvního semestru je sociolingvistický a strukturní přehled jednotlivých nářečních skupin romštiny. Druhý semestr je věnován otázkám historické rekonstrukce romštiny a přehlednému shrnutí vývoje romských dialektů ve vybraných oblastech lexika, hláskosloví a gramatiky.

Podmínky: a) základní strukturní znalost tzv. slovenské romštiny; b) schopnost číst odborné texty v angličtině a němčině.

Povinná literatura: Matras, Yaron. *Romani: a linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press 2002; + literatura k jednotlivým lekcím

Atestace: ZK po druhém semestru; a) písemná seminární práce (min. 5 stran, zadání do konce 1. semestru); b) písemný test (bude obsahovat i otázky k povinné literatuře).

Praktické informace: handouty na <http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/elsik.html>

První semestr

1. Dialektologie: základní pojmy
2. Modely klasifikace romských dialektů
3. Tzv. pararomštiny
4. Britské romské dialekty
5. Sintske a manušké romské dialekty
6. Finské romské dialekty
7. Severovýchodní romské dialekty
8. Centrální romské dialekty
9. Balkánské romské dialekty
10. Vlašské romské dialekty
11. Ostatní romské dialekty

Druhý semestr

1. Historická lingvistika: základní pojmy
2. Indo-árijské dědictví I: proto-romská fonologie (Michael Beníšek)
3. Indo-árijské dědictví II: proto-romská morfologie (Michael Beníšek)
4. Romština a ostatní „domské“ jazyky (Michael Beníšek)
5. Raná romština
6. Balkanizace a debalkanizace
7. Vrstvy kontaktu a lexikální přejímky
8. Historická fonologie
9. Vývoj nominální morfologie
10. Vývoj verbální morfologie
11. Vývoj syntaktických struktur

1. Romština: základní údaje

- min. 3,5 milionů mluvčích, ale spíš o mnoho víc
- téměř celá Evropa, ale i Blízký Východ, Střední Asie, Amerika apod.
- etnický (IN-GROUP) jazyk: mluvčí vesměs etničtí Romové apod.
- ale: ne každý Rom apod. hovoří romsky: jazyková směna, tzv. pararomštiny
- specifická příbuznost s ostatními mimoindickými indoárijskými jazyky neprokázána

stadium	století	kontaktní jazyky	homogenita
PRA- (PROTO-)	– 10.	zvl. západoíránské	+
RANÁ	11-13.	zvl. řečtina	+
NOVÁ	14. –	různé zvl. evropské	–

2. Dialekt vs. jazyk

2.1. Strukturní kritéria

- TEZE: různé jazyky se od sebe strukturně odlišují více než dialekty téhož jazyka
- problém: KVANTIFIKACE (Jak stanovit míru strukturní odlišnosti dvou variet? Které parametry vzít v úvahu a které ne? Lze různým parametrům připsat různou důležitost, „vážit je“?)
- v praxi: pouze KRITÉRIUM LEXIKÁLNÍ; pokud je podíl sdílených etym základní slovní zásoby větší než 80% tzv. SWADESHOVA SEZNAMU, pak jde o dialekty téhož jazyka (lexikostatistika); problematické

2.2. Kritérium srozumitelnosti

- TEZE (problematická): dialekty téhož jazyka jsou si navzájem srozumitelné, různé jazyky nikoli
- PARADOX KUMULATIVNÍCH ROZDÍLŮ; dialektální kontinua
- srozumitelnost má objektivní i subjektivní/kontextuální složky
  - strukturní (zvl. lexikální) blízkost (individuální nebo komunitní) zkušenost/expozice/akomodace (komunitní) jazyková ideologie (individuální) ochota rozumět (individuální) analytické a akomodační schopnosti

ÚKOL I: Rozumíte následujícím větám ze dvou romských dialektů? Pokuste se je přeložit.

- (1) HELSINKI, Finsko
  - a. *hinko tou čekkar jivutas aro sofia?*
  - b. *měn sas mostipa ventaves prixneske*
  - c. *ke me pivā būt thunt, manna avela džorali*
  - d. *sāre mo kenti āhhena panna peska*
- (2) KASPIČAN/VARNA, Bulharsko
  - a. *ič jašadin mī Sofijada?*
  - b. *laazim bekleejdik o bišimestar ütürü*
  - c. *but tud te pava, kuvetlis kan-ojav*
  - d. *epci me xurde thaa čikone*

2.3. Externí (politická a kulturní) kritéria

Motto: „Jazyk je dialekt s flotilou/armádou“

- jazyk jako soubor variet: AUTONOMNÍ (zvl. standardní, institucionalizovaná, kodifikovaná) varieta + všechny variety HETERONOMNÍ, tj. na ní závislé
  - např. nizozemština–němčina–„švýcarština“
  - např. rusínština–ukrajinština
  - např. nordické dialekty na jihu Švédska
- postoje mluvčích
  - co považují mluvčí za svůj jazyk (IDENTIFIKACE)
  - kde vidí mluvčí hranice svého jazyka (DELIMITACE)
  - souvisejí s (sub)etnicitou, nacionalismem, jsou kontextuální
- ROMŠTINA
- chybí jednotný (reálný) standard
- v současnosti vývoj k různým jazykům; REGIONÁLNÍ STANDARDY, mj. různé grafické systémy a ortografie (např. *čačo*, *tschatscho*, *chacho*, *tjatjo*, *чачо*)

3. Druhy dialektů a dialektologie

- dialekt v širokém slova smyslu, LEKT, VARIETA: idiolekt, familiolekt, jazyk lokální komunity, sociální skupiny, oblasti, makrodialekt, nářeční (pod)skupina atd.; mikrolekty i makrolekty

3.1. Geografická dialektologie

- GEOGRAFICKÉ DIALEKTY: jazykový variabilita odráží geografickou distanci a „prostupnost“ (fyzické, politické, kulturní hranice)
- zájem o KONZERVATIVNÍ stav: informanti NORM = *non-mobile older rural males*
- metody geografické: IZOGLOSA (příp. heteroglosa), izoglotická mapa, dialektologický atlas; svazky izoglos = hranice geografických dialektů
- inovace: CENTRUM (fokální oblast) a PERIFERIE (reliktní oblast); IZOPLETA

3.2. Sociolingvistická dialektologie

- SOCIÁLNÍ DIALEKTY: jazyková variabilita odráží sociální diferenciaci, např. třídu (profesní status, vzdělání, příjem, zájmové komunitní skupiny), sociální aspirace [stigmatizace, „otevřená“ a „skrytá“ prestiž], náboženství, etnicitu, pohlaví/gender, generaci, věk; SOCIÁLNÍ SÍŤE [řečové komunity]; styl/register (čtení seznamu slov – přirozená konverzace)
- sociální prostor je multidimenzionální, nelze ho klasifikovat jen lineárně
- zájem o REPREZENTATIVNÍ stav a variabilitu v dané sociální skupině: reprezentativní mluvčí v reprezentativní komunikační situaci (Labov: POZOROVATELŮV PARADOX)
- metody kvantitativně i kvalitativně sociolingvistické: kvantifikace variantnosti a interpretace jazykově-sociálních korelací; *variationist sociolinguistics*
- typy variant (Labov 1972): INDIKÁTOR nese sociální informaci, není manipulovatelný; MARKER: nese sociální informaci, je manipulovatelný; (STEREOTYP: nese stereotypní sociální informaci, zvl. stigmatizující)

3.3. Perceptivní dialektologie

- (stereotypní) představy mluvčích o dialektální variantnosti

3.4. Dialektologie romštiny

- A) GEOGRAFICKÁ dimenze
- popis vynucen základní deskripcí jazyka (dialekty nejen „odchylkou“ od standardu)
- diaspora, několik vrstev migrace, více subetnických skupin v jednom regionu či lokalitě: vrstvy izoglotických map, interdialektální kontakt

- B) SOCIÁLNÍ dimenze

- minimum dat: např. rituální čistota
- vhodná zvl. v urbánním prostředí, mj. v Česku
- první pokus u nás: expedice Telgárt 2006

(3) SELICE (snad a. nejstarší, b. mladší)

- paraštúne gélo mro sástro uzo páňi*
- pinteken géja mro apóši paš o páňi*
„V pátek šel můj tchán k vodě.“

(4) SELICE (snad a. starší, b. nejmladší)

- Soske mange na pheneha? Ma dara!*
- Soske mange na phenesa? Na dara!*
„Proč mi [to] neřekneš? Neboj se!“

4. Dialektální divergence

- strukturální inovace, 3 aspekty jejich difuze:
  - SOCIÁLNÍ: inovátor (třída, pohlaví, generace)
  - PROSTOROVÁ: efekt kontiguity, ale centrum–centrum
  - LEXIKÁLNÍ: graduálnost, vehiklem lexikální morfém, S-křivka
- zdroje dialektální divergence v romštině
  - migrace mluvčích, ztráta kontaktu
  - diferenciace *in situ*
  - vliv odlišných kontaktních jazyků (konvergence)
  - vliv dialektů jiných subetnických skupin Romů (konvergence)
- projevy dialektální divergence v romštině: nejen v lexiku, ale ve všech oblastech jazykové struktury (fonetika a fonologie, morfologie, syntax, sémantika, pragmatika)
- všechny dialekty romštiny sdílejí: lexikální jádro a určitou strukturální „koherenci“ (rodinná podobnost, Wittgenstein); konstrukt OBECNÉ ROMŠTINY

ŘEŠENÍ ÚKOLU I.

- „Žil/a jsi někdy v Sofii?“
- „Museli jsme čekat kvůli dešti.“
- „Když budu pít hodně mléka, budu silný/á (1c: silná).“
- „Všechny mé děti jsou ještě malé.“

Doporučená literatura

Chambers, J K & P Trudgill. *Dialectology*. Cambridge University Press 1980.